ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Araştırma Makalesi *Research Article*

DOI: 10.5152/AUJFL.2023.23142

Ortak Geçmişe Bir Armağan: Viyana Yunus Emre Çeşmesi'nin İnşa Süreci ve Mimarisi

A Gift to the Common Past: The Construction Process and Architecture of the Vienna Yunus Emre Fountain

Gülferi AKIN ERTEK

Ordu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Anabilim Dalı, Ordu, Türkiye

ÖZ

Tıpkı bir insan gibi, yaşayan bir varlık olduğu düşünüldüğünde, ülkelerin çağdaşlarıyla sürekli bir ilişki içerisinde oldukları izlenmektedir. Bu ilişkiler savaş gibi negatif ya da olumsuz yönde olabilmekte veya karşılıklı iyimser politikalar üzerine yani olumlu istikamette de kurulabilmektedir. Aynı şekilde ortak geçmişinde çok yoğun bir çatışma ve savaş ortamında bulunan iki ülke, bugün iyi ilişkiler içerisinde olabilmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde Osmanlı ile Avusturya arasındaki ilişkilerin I. Dünya Savaşı'na kadar karşılıklı mücadeleler şeklinde seyrettiği, bu dönemle birlikte ise ittifaka dönüştüğü görülmektedir. Özellikle 1924 yılında Türkiye ile Avusturya arasında imzalanan Dostluk Antlaşması iki millet arasındaki bağı kuvvetlendiren ana unsur olmuştur.

Bu çalışmada, Avusturya ile Türkiye arasındaki dostluğun nişanesi olan Viyana Yunus Emre Çeşmesi'nin inşa süreci ve mimarisi, sanat tarihi disiplininde değerlendirilmiştir. Çeşme, Türklerin Avrupa'da bu amaç için inşa ettiği ilk çeşme olması bakımından önem taşımaktadır.

Viyana'da Türkçe öğretmenliği yapan Baki Bilgin'in girişimleri ile hem Avusturya hem de Türk kurumları tarafından 1991 yılında inşa ettirilen çeşme, form bakımından dört yüzlü meydan çeşmesi tipinde tasarlanmıştır. Cephe tasarımı ve bezeme bakımından Osmanlı'nın Lale Devri'nde inşa edilen çok çeşitli meydan çeşmelerinin örnek alındığı izlenebilmektedir. Çeşmenin tasarımında gelenekselci bir anlayışın takip edilmesi, kültürel belleğin çağımıza yansıması bakımından değerlendirildiğinde özgün, tarihi derinliği olan ve mimari açısından da hayli değerli bir sanat eserinin ortaya çıkarıldığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Meydan çeşmesi, Batılılaşma, Yunus Emre, Türkiye-Avusturya, Viyana

ABSTRACT

Considering that countries are living beings just like humans, it is observed that they are in a constant relationship with their contemporaries. These relations can be negative or unfavorable, such as war, or they can be built on mutually optimistic policies, that is, in a positive direction. Likewise, two countries, which were in a very intense conflict and war environment in their common past, can be in good relations today.

When evaluated in the historical process, it is seen that the relations between the Ottoman Empire and Austria were in the form of mutual struggles until the First World War and turned into an alliance during this period. In particular, the Friendship Agreement signed between Turkey and Austria in 1924 was the main factor that strengthened the bond between the two nations.

In this study, the construction process and architecture of the Vienna Yunus Emre Fountain, which is the symbol of friendship between Austria and Turkey, were evaluated in the discipline of art history. The fountain is important as it is the first fountain built by the Turks for this purpose in Europe.

The fountain, which was built in 1991 by both Austrian and Turkish institutions with the initiative of Baki Bilgin, who taught Turkish in Vienna, was designed as a four-facade fountain. In terms of facade design and decoration, it can be observed that a wide variety of fountains built during the Tulip Era of the Ottoman Empire were taken as examples. When this structure is reviewed in

Geliş Tarihi/Received: 29.08.2023
Kabul Tarihi/Accepted: 11.10.2023
Yayın Tarihi/Publication Date: 28.12.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Gülferi AKIN ERTEK
E-mail: gulferiakin@gmail.com

Atıf: Akın Ertek, G. (2023). Ortak geçmişe bir armağan: Viyana Yunus Emre Çeşmesi'nin inşa süreci ve mimarisi. *Journal of Literature and Humanities*, 71, 54-67.

Cite this article as: Akın Ertek, G. (2023). A gift to the common past: The construction process and architecture of the Vienna Yunus Emre Fountain. *Journal of Literature and Humanities*, 71, 54-67.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

terms of the reflection of the cultural memory to our age, it is evaluated that an original, historically deep, and highly valuable work of art has been revealed by following a traditionalist understanding in its design.

Keywords: Fountain, Westernization, Yunus Emre, Turkey–Austria, Vienna

Giriş

İnsan yaşamının her alanında mutlak ihtiyaç duyduğu bir unsur olan su, İslam inanç siteminin bir gereği olarak gelişen İslam mimarisinde de önemli bir yere sahiptir. Bu öneme bağlı olarak gelişen su yapılarının başında çeşmeler gelmektedir. Osmanlı Dönemi'nde halkın günlük ihtiyacının karşılanması, yoldan geçenlere su ikram edilmesi gibi pek çok amaç için vakfedilen çeşmeler, bulunduğu devrin mimari anlayışını yansıtması bakımından da çok büyük bir kıymet arz etmektedir.

Çalışmamızın konusunu oluşturan su yapısı, Avusturya'nın başkenti Viyana'da, Yunus Emre'nin doğumunun 750. yılı vesilesiyle yakın bir tarih olan 1991 yılında inşa edilmiş, fakat mimari karakter ve tasarım bakımından tarihi görünüme sahip olup, "Yunus Emre Çeşmesi" adı ile adlandırılmış bir eserdir. Anadolu'da Türkçe şiirin öncüsü olduğu kabul edilen mutasavvıf Türk şair Yunus Emre'nin 18. yüzyıl sonları ile XIV. yüzyılın başları arasında yaşadığı bilinmekte olup (Bayhan, 2023, s. 161; Köprülü, 1976, ss. 265–266; Vatandaş & Vatandaş, 2022, s. 24) doğum yeri ile ilgili çeşitli rivayetler mevcuttur (Köprülü, 1976, s. 265–266; Vatandaş & Vatandaş, 2022, s. 24). Makalesinde bu rivayetleri değerlendiren Prof. Dr. Ahmet Ali Bayhan, Yunus Emre'nin doğum yeri ile ilgili olarak *"... Anadolu'nun orta kesiminde Sakarya Nehri havzasında bir yerleşim yerinde dünyaya gelmiş..."* ifadesini kullanmıştır (Bayhan, 2023, s. 161). İslam dünyasında din büyükleri, devlet adamları, yöneticiler ve hanedanının dışında ulema ve tasavvuf ehli kimseler için de mezar yapıları ve çeşme hayratlarının sıkça yaptırıldığı bilinmektedir. Bu bağlamda Türk dünyasının en önemli karakterlerinden biri olan Yunus Emre'ye ithafen birçok makam, türbe ve çeşme inşa edilmiştir (Bayhan, 2023, ss. 159–186). Viyana'daki çeşme de Avusturya ile Türkiye gibi tarihi bağları güçlü iki ülke arasındaki dostluğun bir nişanesi olması amacıyla Yunus Emre'ye atfedilen eserlerden biri olarak gelişmiş bir modern mimarlık örneğidir.

Çalışmanın amacı, Viyana'da bulunan Yunus Emre Çeşmesi'nin inşa süreci ve mimarisinin sanat tarihi disiplininde incelenerek literatüre kazandırılmasını sağlamaktır. Çünkü Viyana Yunus Emre Çeşmesi, her ne kadar yakın bir tarihte inşa edilmiş olsa da tasarımı açısından Osmanlı'nın son dönem mimarisinde gördüğümüz meydan çeşmelerinin stilistik niteliklerine öykünen bir tarz sergilemektedir.

Öte yandan Avrupa'da meydan kavramının gelişmesi ile XVIII. yüzyıl itibariyle Osmanlı kentlerinde bağımsız bir yapı olarak şekillenen meydan çeşmeleri tasarım açısından Batılılaşma modasının ilk temsilcileri sayılmaktadır (Eyice, 1993, ss. 280–282; İgüs, 2014, s. 681; Kara Pilehvarian ve ark., 2000, s. 26; Tali, 2019, s. 8). Genellikle dört cepheli olarak tasarlanan bu yapılarda köşelerin sebil ve suluklarla zenginleştirildiği örnekler de mevcuttur. Hacimli ve yoğun bezemeli bu çeşmeler saçakların geniş tutulmasıyla heybetli bir görünüm elde etmişlerdir (Bayhan, 2015, ss. 12–15; Eyice, 1993, ss. 280–282; Koçyiğit, 2019, s. 352). Viyana Yunus Emre Çeşmesi'nin tasarımında da bu stil takip edilmiştir. Ayrıca Avrupa'da inşa ediliş amacı bakımından da ilk eser olması hasebiyle çeşmenin tahlili kıymetli olacaktır.

Viyana Yunus Emre Çeşmesi'nin İnşa Süreci ve Mimarisi

Viyana Yunus Emre Çeşmesi'nin İnşa Süreci

27 Haziran 1990 tarihinde kuruluşunun 30. yılı münasebetiyle, Währinger Hans Radl Bedensel Engelli Çocuklar Okulu'nun bahçesine okulda eğitim gören Türk-Müslüman öğrencilerin ve velilerin şükranlarını dile getirmek amacıyla dönemin Türkiye Büyükelçisi Ayhan Kamel tarafından inşa ettirilecek olan çeşmenin projesi, aynı okulda Türkçe öğretmenliği yapan Baki Bilgin'de yeni bir proje fikri uyandırmıştır. Bilgin tarafından Währing bölge müdürü Karl Homole'ye yazılan 19 Şubat 1990 tarihli mektupta planlanan çeşmeye benzer bir çeşmenin hayata geçirilmesi önerilmiştir. Bu çeşme için en uygun yerin tarihte Avusturya ve Türkiye'nin temasta bulunduğu önemli bir nokta olan Türkenschanzpark olduğu vurgulanmıştır. Bilgin'in bu önerisi Homole'de büyük ilgi uyandırmış, Büyükelçi Kamel ile temasa geçilmiş ve çeşmenin inşasına karar verilmiştir. UNESCO'nun 1991 yılını Yunus Emre'nin doğumunun 750. Yılı nedeniyle "Yunus Emre Yılı" ilan etmesi üzerine çeşmenin bu isimle anılması konusunda uzlaşılmıştır (Tomeneendal, 2000, s. 245).[1]

Çeşmenin inşası için Temmuz 1991'in ikinci haftasında hazırlıklara başlanmıştır. Temeli Guntramsdorf'taki Lehrbauhof Ost'tan gelen çıraklar tarafından atılmış, inşası Ağustos ayının ortalarında Türk mimar Dr. İ. Aydın Yüksel ve taş ustası Cemal Şener'in bulunduğu işçi grubu tarafından gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık iki milyon şilin olan malzeme ve inşa maliyeti Türkiye tarafından karşılanmıştır. Mermer, bakır, fayans gibi inşa malzemelerinin yanında inşaatta görev alacak nitelikli işçiler de Türkiye'den getirtilmiştir. Çeşmenin kitabelik kısmında yer alan çiniler Kütahya'dan getirtilmiştir. Avusturya ise yapının su borusu sisteminin döşenmesi, temel ve altyapı masraflarını üstlenmiştir. Kitabelikteki Yunus Emre'nin iki mısrası ünlü oryantalist Annemarie Schimmel tarafından Almanca'ya çevrilmiştir (Tomeneendal, 2000, s. 245; Dallinger, t.y.).

11 Ekim 1991 tarihinde Währing bölge müdürü Karl Homole, Viyana Belediye Başkanı Helmut Zilk ve Türkiye Büyükelçisi Ayhan Kamel'in de katılımıyla çeşme hizmete açılmıştır (Baykal, 2019, s. 365, s. 374; Tomeneendal, 2000, s. 246) (Şekil 1).

Viyana Yunus Emre Çeşmesi'nin Kitabeleri

Yunus Emre Çeşmesi'nin cephelerinin pahlanan köşelerine yerleştirilen kitabelik kısımlarında yapının inşa tarihi ve amacıyla ilgili bilgiler verilmektedir (Şekil 2).

1 Ayrıca söz konusu mektuplarla ilgili olarak Währing bölge arşivi ile iletişime geçilmiş ancak buradan yanıt alınamamıştır. Mektupların tahlili Sosyolog Silvia Dallinger tarafından yazılan bir makalede mevcuttur. Kendisiyle iletişime geçilmiş ancak arşivinde mektupların kopyasının bulunmadığı belirtilmiştir. Makale için bkz Silvia Dallinger, "Wien 18, Tükenschanzpark, Yunus-Emre-Brunnen", https://www.oeaw.ac.at/tuerkengedaechtnis/denkmaeler/ort/tuerkenschanzpark-yunus-emre-brunnen, (Erişim Tarihi: 26.07. 2023).

Viyana Yunus Emre Çeşmesi'nin Mimarisi
Viyana'nın 18. bölgesinde, Türkenschanzpark'ın içerisinde yer alan Yunus Emre Çeşmesi dört yüzlü meydan çeşmesi türünün örneğidir (Şekil 3). 2,40 × 2,40 m ölçülerindeki çeşme 4,20 m yüksekliğinde olup kare formlu bir kaide üzerine oturtulmuştur. Çeşmeye kaidenin her kenarının ekseninde yer alan, yukarıya doğru daralan yarım yuvarlak formlu basamaklarla ulaşılmaktadır (Şekil 4).

Her biri simetrik olarak düzenlenmiş vaziyetteki cepheler tasarım açısından iki yatay bölümde ele alınmıştır (Şekil 5).

Alttaki ilk bölümlerin eksenlerine birer çeşme yerleştirilmiştir. Sivri kemerli bu çeşmeler, köşeleri pahlanmış dikdörtgen formlu teknelere sahiptir. Aynalık kısımlarının ekseninde kademeli tutulmuş taştan birer oluk mevcuttur. Aynalıklar kıvrımlı kaş kemerli olarak düzenlenmiştir (Şekil 6).

Köşelerin pahlanmasıyla cepheler arasındaki keskin geçişler yumuşatılmıştır. Pahlanmış olan köşelerde ise yalakçığa benzer, ancak su içenlerin oturabilecekleri seki tarzında bir uygulamaya gidilmiştir. Uygulamanın üzerinde dikdörtgen formlu kitabe panolarına yer verilmiş olup panoların üzerine dört sıra mukarnas dizileri sıralanmıştır (Şekil 7).

Cephelerin üst kısmındaki bölümlerde ise her yönü kuşatacak biçimde birer kitabe kuşağına yer verilmiştir. Cepheler, yüzeyi dikey hatların tekrarıyla hareketlendirilmiş bir bordür ile nihayetlendirilmiştir (Şekil 8).

Çeşme geniş tutulmuş, köşelerden profilli bir saçak üzerindeki sekizgen kasnak ve kasnağa oturan kubbe ile sona ermektedir (Şekil 9).

Viyana Yunus Emre Çeşmesi'nin Bezeme Programı
Yunus Emre Çeşmesi'nin yüzeylerinde süsleme ögesi olarak bitkisel motif ve yazılar tercih edilmiştir. Genel itibariyle bakıldığında bitkisel bezemelerde her cephede ortak uygulamaya gidilmiştir. Çeşmelerin hem ana hem de aynalık kemerlerinin kemer köşeliklerinde yaldızlı rumi motiflerinden gelişen bezeme kompozisyonu işlenmiştir (Şekil 10).

Üzengi taşlarının iç kısmında ise yaldızlı, aşağıya doğru palmet motifiyle nihayetlenen birer süsleme yer almaktadır (Şekil 11).

Cephelerin köşelerinde mukarnas dolgulu ögelerin her iki yanına yaldızlı rumi motiflerinden gelişen birer gülbezek motifi işlenmiştir. Yalakların cepheden algılanan köşelerinde ters lale motifli birer detay yer almaktadır (Şekil 12).

Kitabeliklerin yüzeyi kare formlu çinilerle kaplanmıştır. Çinilerin yüzeyleri; eksendekiler daha dar, yanlardakiler ise daha geniş tutulmuş, kenarları kıvrımlarla hareketlendirilmiş, üçer yazı kartuşu ve bunların arasında kalan palmet ve rumilerden zenginleştirilmiş motiflerle bezenmiştir. Kartuşlarda lacivert, kalan bölümlerde ise turkuaz zemin rengi olarak tercih edilmiştir. Palmet ve rumi motifleri ise lacivert ve beyaz tonlarda düzenlenmiştir.

Çeşmenin cepheleri arasındaki farklılığı, her ne kadar yüzeyde konumlandırılış itibariyle aynı çizgiyi takip etseler de yazılar sağlamaktadır. Kuzey cephede çeşme kemerinin iç kısmında altın yaldızlı Arap harfleriyle, sülüs karakterinde Kur'an-ı Kerim'in Enbiyâ suresi, 30. ayetin bir kısmı olan "وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ" ifadesi işlenmiştir. Cephenin kitabelik bölümünde yer alan kartuşlardan ortadakinde kırmızı renkte, Latin harfleriyle, hat sanatına öykünme biçimde istiflenmiş, her kelimesi alt alta dizilmiş *"Yunus Emre Çeşmesi"* ibaresi yer almaktadır. Kartuşlardan doğudakinde beyaz renkte, Latin harfleriyle, yine hat sanatına öykünme biçimde işlenmiş, her cümlesi bir dizide yer alacak şekilde iki dizi olarak yazılmış *"İlim ilim bilmektir İlim kendin bilmektir"* ibaresi mevcuttur. Batıdaki kartuşta ise yine aynı biçimde işlenmiş *"Sen kendini bilmezsin Ya nice okumaktır"* ifadesi izlenebilmektedir (Şekil 13).

Çeşmenin güney cephesinde çeşme kemerinin iç kısmında kuzey cephenin aynı bölgesindeki yazı uygulaması tekrar edilmiştir. Cephenin kitabelik bölümündeki kartuşlardan ortadakinde kuzey cephede olduğu gibi aynı biçimde yapının adı verilmiştir. Yine aynı özelliklerde tasarlanan kartuşlardan doğudakinde *"Ben gelmedim dava için Benim işim sevi için"* ibaresi mevcuttur. Batıdaki kartuşta ise aynı tasarıma sahip *"Dostun evi gönüllerdir Gönüller yapmaya geldim"* ifadesi izlenebilmektedir (Şekil 14).

Çeşmenin doğu cephesinde çeşme kemerinin iç kısmına altın yaldızlı Latin harfleriyle *"WIR SCHUFEN ALLES LEBEN AUS DEM WASSER"* ibaresi eklenmiş olup ibarenin altına *"(AUS DEM KORAN)"* referansı verilmiştir. İfade diğer cephelerin aynı kısımlarında yer alan ayet bölümünün Almancasıdır. Cephenin kitabelik bölümündeki kartuşlardan ortadakinde diğer cephelerde olduğu gibi aynı biçimde yapının adı verilmiştir. Tasarım bakımından her cephede aynı özelliklere sahip olan kartuşlardan doğudakinde *"Nicht etwas zu behaupten, kam ich Nur um der liebe willen wirk ich"* ibaresi mevcuttur. Batıdaki kartuşta ise yine aynı biçimde işlenmiş *"Des Freundes Wohnstatt ist das Herz Um Herzen aufzubauen kam ich"* ifadesi izlenebilmektedir. Kartuşlarda yer alan bu ifadeler güney cephede Türkçeleri mevcut olan Yunus Emre şiirlerinin kısımlarından ibarettir (Şekil 15).

Çeşmenin batı cephesinde çeşme kemerinin iç kısmına altın yaldızlı Latin harfleriyle diğer cephelerde farklı dillerde işlenmiş Kur'an-ı Kerim ayetinin *"BİZ HER CANLIYI SUDAN YARATTIK"* bölümü Türkçe olarak yazılmış olup ibarenin altına *"(KURAN'DAN)"* referansı verilmiştir. Kitabelik bölümündeki kartuşlardan ortadakinde yine aynı tasarıma sahip, yapının adı verilmiştir. Kartuşlardan doğudakinde *"Wissen ist das Wissen kennen Wissen ist sich selbst zu kennen"* ibaresi işlenmiştir. Batıdaki kartuşta ise yine aynı biçimde işlenmiş *"Wenn du dich nicht selber kennst Was nülzt all dein lesen"* ifadesi izlenebilmektedir. Kartuşlarda yer alan bu ifadeler kuzey cephede Türkçeleri mevcut olan Yunus Emre şiirlerinin tercümelerinden ibarettir (Şekil 16).

Çeşmenin geniş saçağının tavanının eksendeki bölümleri, yaldızlı çıtalarla kasetlere bölünmüş, bu kasetlerden kenarları oluşturanlarına, yüzeyi bitkisel motiflerle bezenmiş kartuşlar yerleştirilmiştir. Köşelere denk gelen bölümler yuvarlatılarak burada dışa doğru uzunlamasına yerleştirilen yaldızlı çıtalarla hareketlilik sağlanmıştır (Şekil 17).

Kubbenin üzerinde yer alan altın yaldızlı alemde uçları birbirine yakınlaşıp dışa doğru hafif kıvrılan hilalin içerisinde sülüs karakterli "ما شاء الله" ifadesi yer almakta olup ifade *"Maşallah"* şeklinde okunabilmektedir (Şekil 18).

Viyana Yunus Emre Çeşmesinin Malzemesi ve İnşa Tekniği

Kâgir yapıdaki Yunus Emre Çeşmesi'nin basamakları, yüzeyleri kaba yontulmuş taştan derin derzli olarak örülmüştür. Gövdesinde mermer kullanılan çeşmenin bitkisel motifli detayları oyma-kazıma tekniğinde oluşturulup altın yaldızla renklendirilmiştir. Kitabelik bölümleri, süsleme bölümünde verilen kompozisyonlarla yüzeyi hareketlendirilen çini karolarla kaplanmıştır.

Sonuç ve Öneriler

İslam inancının temelindeki temizlik anlayışı vesilesiyle suya verilen önemin mimariye yansıması olarak karşımıza çıkan çeşmeler tasarım açısından, her mimari yapı türünde olduğu gibi, inşa edildiği çağın modasını ve toplumsal eğilimini gösteren önemli birer araçtır. Osmanlı mimarisinde de özellikle hayır amacı güdülerek inşa edilen çeşmelerin dönem dönem mimarideki değişim ve dönüşüm paralelinde farklı tasarımlara sahip oldukları takip edilebilmektedir. Özellikle Lale Devri ile başlayan süreçte örnekleri yoğun olarak verilen meydan çeşmeleri mimari tasarımları itibariyle kentlerin siluetinde önemli bir yere sahip olmuşlardır. Konumuz dâhilinde ele alınan Viyana'daki Yunus Emre Çeşmesi her ne kadar yakın bir tarihte inşa edilmiş olsa da tasarım bakımından, Osmanlı'nın Lale Devri ve sonrasında sıkça örneklerini verdiği meydan çeşmelerinin tasarım çizgisini takip etmektedir. İstanbul Sultanahmet'te yer alan III. Ahmet Çeşmesi (1728) (Eyice, 1989, ss. 38–39; Kara Pilehvarian ve ark., 2000, s. 96; Kuban, 2016, ss. 509–510; Tali, 2009, ss. 49–50) ile birlikte başlayan, doğrudan ya da dolaylı olarak Batılı mimarlık üsluplarının etkisiyle inşa edilmiş nice Osmanlı meydan çeşmesiyle benzer bir anlayış doğrultusunda tasarlanmıştır.

Osmanlı mimarisi içerisinde meydan çeşmelerinin 18. yüzyıl öncesine tarihlendirilen örnekleri de mevcuttur. Ancak önceki dönemlerde meydan olarak değerlendirilen alanlar Avrupa'dakilerle aynı şekilde tasarlanmamıştır. Avrupa'da büyük tören ve aktivitelerin gerçekleştirilme sahası olarak düzenlenen meydanlar yerine Osmanlı'da bu aktivite ve törenler saray ve cami avlularında gerçekleştirilmiştir. Sokakların genişlemesi ve birbiriyle kesişmesiyle rastlantısal olarak oluşan ve meydan olarak adlandırılan alanlara yapılan çeşmeler bu isimle anılmıştır. Ancak Lale Devri sonrasında her ne kadar planlanmış bir meydan düzenlemesinden bahsedilemese de bu alanlara meydan çeşmesi olarak değerlendirilen heybetli çeşmeler inşa edilmiştir (Koçyiğit, 2019, s. 352; Kuban, 2016, s. 510). Lale Devri'nde Osmanlı'nın batılılaşma çabalarının yoğunlaşmasıyla önce başkent, akabinde taşrada çeşme yapılarının karakterinde başlayan değişim yalnızca süsleme değil cephe tasarımında da kendini göstermiştir (Kuban, 2016, s. 510; Okumuş & Gülbudak, 2018, ss. 93–94).

Lale Devri itibariyle çeşmelerde süsleme anlayışının ön planda tutulduğu görülmekte olup, farklı biçimli kemerler[2], vazodan çıkan çeşitli çiçek ile tabakta meyve betimlemeleri[3], istiridye kabukları[4], "C" kıvrımlı dal ve yapraklar[5], düz ve eğri çubuklar[6] tercih edilen kompozisyonlardır.[7] Cephe tasarımlarında ise Klasik dönemin küp formlu dingin duruşu yerini çokgen gövdeli, dışbükey eğrilerin hareketlendirdiği kütlelere bırakmıştır.

Yunus Emre Çeşmesi'nin cephelerinde görünen gerek sivri kemer, ayna taşının kaş kemeri ve yalak biçimiyle gerekse cephede yer alan diğer bezeme kompozisyonlarında görünen palmet[8] ve rumilerden[9] gelişmiş kompozisyonlarıyla Sultanahmet ve Üsküdar III. Ahmet Çeşmeleri, Tophane I. Mahmut Çeşmesi (1732) (Kara Pilehvarian ve ark., 2000, s. 102; Koçyiğit, 2019, s. 347) örneklerinde olduğu gibi geleneksel Osmanlı mimarisinin etkisini çağrıştıran bir uygulama ortaya koyduğu tahlil edilebilmektedir.

Köşelerdeki yalakçığa benzer uygulamayla Üsküdar III. Ahmet Çeşmesi (1728) (Kara Pilehvarian ve ark., 2000, s. 97) ve Tophane I. Mahmut Çeşmesi gibi yapılarda gördüğümüz su içme musluğu tasarımına bir öykünme algılanabilmektedir.

Cephelerde yazı kuşakları ve çeşitli bordür dizilerinin bulunduğu üst kısmın çini ile kaplanması Sultanahmet'teki III. Ahmet Çeşmesi'nde de karşımıza çıkan bir uygulamadır. Ancak burada konum olarak aynı bölge olsa da Yunus Emre Çeşmesi'nde çiniler ile kaplanan kısım yazı kartuşları şeklinde düzenlenmiştir. Bununla birlikte bu kısımlarda çini kaplanmamasına rağmen kartuşlar oluşturularak içerisine yazı verilmesi uygulaması, Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi (1732) (Kara Pilehvarian ve ark., 2000, s. 100), Azapkapı Saliha Sultan Çeşme ve Sebili (1732) (Eyice, 1991, ss. 310–311; Kara Pilehvarian ve ark., 2000, s. 104; Koçyiğit, 2019, s. 348) ve Bahçekapı I. Abdülhamid Han Sebil ve Çeşmesi (1777) (Kara Pilehvarian ve ark., 2000, s. 113) gibi yapılarda da izlenebilmektedir.

Motiflerin ve yazıların altın yaldızla vurgulanması genellikle Batılılaşma dönemi mimarisinde sık görülen bir uygulama olup Emirgan I. Abdülhamid Han Çeşmesi (1782) (Kara Pilehvarian ve ark., 2000, s. 118) ve Kadıköy Hasan Rıza Paşa Çeşmesi (1852) (Kara Pilehvarian ve ark., 2000, s. 176) gibi çeşmelerde de görülmektedir.

Geniş ve kıvrımlı saçak uygulaması Lale Devri itibariyle dönemin modası hâline gelmiş ve yapıda olduğu gibi bu saçakların altlarının kasetlere ayrılması ve bu kasetlere çeşitli bezemelerin nakşedilmesi, Sultanahmet III. Ahmet Çeşmesi, Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi ve Tophane I. Mahmut Han Çeşmesi örneklerinde olduğu gibi Yunus Emre Çeşmesi'nde de takip edilebilmektedir.

2 Lale Devri'nde kemer formlarının küçük girinti ve çıkıntılarla hareketlendirilmiş olduğu görünmektedir. Bkz. Kuban, 1954, s. 126.

3 Meyve ve çiçek motiflerinin Türk ve İslam sanatlarında çok çeşitli alanda uygulamaları ile karşılaşmak mümkündür. Lale Devri'ne gelindiğinde ise bunlar vazo ve tabak gibi nesneler içerisine yerleştirilerek bir ölü doğa manzarası oluşturacak biçimde ele alınmıştır. Bkz. Arık, 1988, s. 23; Kuban, 2016, s. 509; Cantay, 2008, s. 39; Rüstem, 2019, s. 35–37. Ayrıca bu motiflerle duvar resimlerinde de karşılaşmak mümkündür. Bkz. Top & Özbek, 2019, s. 251–252; Kuyulu Ersoy, 2019, s. 169, 171, 182; Bozer, 1990, s. 84; Bozer, 1988, s. 26, 67.

4 Bu dönemde Avrupa'da bilimin ilerlemesine paralel olarak, doğadaki her canlı detaylı bir şekilde incelenmeye başlanmış ve gerçeğe uygun çizimleri yaygınlaşmıştır. İstiridye kabuğu da bu dönemde merak edilen ve çizimi yapılan, akabinde de bezeme sanatının önemli bir ögesi olan nesnelerden biridir. Bkz. Okumuş ve Gülbudak, 2018, s. 98. Ayrıca istiridye kabuğu motifinin erken dönem uygulamaları için bkz. Çakmakoğlu Kuru, 2008, 111–124.

5 Belirli bir düzen içerisinde birbirine ya da kendi içerisine dolanan kıvrımlı dal ve yaprak motiflerinin Antik dönemlerden itibaren birçok üslupta uygulama alanı bulduğu bilinmektedir. İslam sanatında da rumi ve hatayi olmak üzere iki ana grupta tasarlanmıştır. Bkz. Sevinçtav Kanlıçay, 2010, s. 69–70.

6 Rokoko üslubunun yüzeysel alçak kabartma niteliğini yansıtmak amacıyla başvurduğu en önemli motif olan çubuklar hem çerçeveleme hem de birleştirme ögesi olarak kullanılmıştır. Bkz. Sevinçtav Kanlıçay, 2010, s. 54.

7 Osmanlı sanatında Lale Devri ile başlayan Batılılaşma yöneliminde, Avrupa'dan ithal edilen üsluplarda uygulanan, realist olarak ele alınmış motiflerin daha stilize biçimde işlendiği görülmektedir. Ayrıca İslam sanatının figüratif yaklaşımlara olan tepkisi göz önünde bulundurulduğunda, bu dönemde genellikle bitkisel kökenli bezemenin yoğun olarak tercih edildiği izlenebilmektedir. Bkz. Kuban, 1954, s. 135–136.

8 Çok parçalı ve simetrik yapısıyla sonsuz çeşitleme imkânı olan bir bitkisel motiftir. Düşey bir eksenin iki yanına simetrik parçaların yerleştirilmesinden gelişmektedir. Bkz. Mülayim, 1976, s. 145–146.

9 Üsluplaştırılmış yaprak, filiz ve hayvan örgelerinden meydana gelmiş kıvrık dal biçimindeki bezemedir. Bkz. Sözen & Tanyeli, 2010, s. 262; Hasol, 2017, s. 400.

Tasarım bakımından Osmanlı'nın Batılılaşma dönemine öykünen Yunus Emre Çeşmesi'nin inşa ediliş amacı Türkiye ve Avusturya arasındaki dostluğu simgelemektir. Osmanlı döneminde ve günümüzde de bu amaç doğrultusunda inşa edilen çeşmeler mevcuttur. Alman İmparatoru II. Wilhelm tarafından inşa ettirilip hediye edilen, 1901 yılında resmi açılışı yapılan İstanbul'daki Alman Çeşmesi iki ülke arasındaki dostluğun bir nişanesidir.[10] Aynı şekilde konumuz kapsamındaki Yunus Emre Çeşmesi de Avusturya ve Türkiye arasındaki dostluğun bir göstergesi olması bakımından Viyana'daki önemli bir sembol yapı statüsündedir. Ayrıca Yunus Emre Çeşmesi'nin 2016 yılında Hollanda'nın Hengelo şehrinde inşa edilen yine geleneksel bir tasarımla ele alınan Türk Çeşmesi'ne de öncü olduğu bilinmektedir.[11] Bu iki örneğin Türkiye'nin ve o ülkelerde yaşayan Türk vatandaşlarının bu şehirlere birer hediyesi olması bakımından kıymetlidir. Zira Avrupa'da birçok yapı türünde Türk eserleri olduğu bilinmektedir. Ancak meydan çeşmesi türünün, sayılan bu iki yapı dışında bilinen başka bir örneği henüz bulunmaması da anılan ve bu çalışmaya konu edilen eserlerin değerini bir kat daha artırmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Teşekkür: Bu makalenin saha çalışması 2022–2023 yılları arasında TÜBİTAK 2214-A doktora sırası araştırma bursu kapsamında Viyana'da geçirilen süre içerisinde yapılmıştır. Bu kapsamda makalenin konusu olan çeşme yazar tarafından fotoğraflanmıştır. Çalışmaya konu olan çeşmenin cepheleri Yüksek Mimar Fatma Yılmaz'ın desteği ile çizilmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Acknowledgement: The field work of this article was carried out during the time spent in Vienna between 2022 and 2023 within the scope of the TÜBİTAK 2214-A doctoral research scholarship. In this context, the fountain, which is the subject of the article, was photographed by the author. The facades of the fountain were drawn with the support of Senior Architect Fatma Yılmaz.

Declaration of Interests: The author has no conflicts of interest to declare.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

Arık, R. (1988). *Batılılaşma dönemi Anadolu tasvir sanatı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Bayhan, A. A. (2015). Ulubey/Akpınar Mahallesi'nden bir meydan çeşmesi örneği: Beşoluk çeşmesi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, *5*(11), 8–18.

Bayhan, A. A. (2023). Anadolu irfanının sembol ismi Yunus Emre'ye atfedilen mezar anıtları ve makamların sanat tarihi A-açısından değerlendirilmesi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, *13*(1), 159–186.

Baykal, A. (2019). Türk-Avusturya edebi ve kültürel ilişkilerinin tarihi gelişim süreci. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *42*, 355–378.

Bozer, R. (1988). *Kula evleri*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Bozer, R. (1990). *Kula'da Türk mimarisi*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Çakmakoğlu Kuru, A. (2008). İkonografik açıdan Orta Çağ Türk mimarisinde yer alan istiridye motifi. *Erdem*, *52*, 111–124.

Cantay, G. (2008). Türk süsleme sanatında meyve. *Türkish Studies*, *3/5*, 32–64.

Dallinger, S. *Wien 18, Tükenschanzpark, Yunus-Emre-Brunnen*. (t.y.). https://www.oeaw.ac.at/tuerkengedaechtnis/denkmaeler/ort/tuerkenschanzpark-yunus-emre-brunnen, (Erişim Tarihi: 26.07.2023).

Eyice, S. (1989). III. Ahmet Çeşmesi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, *2*, 38–39.

Eyice, S. (1991). Azapkapı çeşmesi ve sebili. *TDV İslam Ansiklopedisi*, *4*, 310–311.

Eyice, S. (1993). Çeşme. *TDV İslam Ansiklopedisi*, *8*, 280–282.

https://www.haber.nl/hengeloda-turk-cesmesi-acildi/,Erişim Tarihi: 27.07.2023).

Hasol, D. (2017). *Ansiklopedik mimarlık sözlüğü*. Yem Yayınları.

İgüs, E. (2014). *XVIII. yüzyıl İstanbulu'nda fiziki çevre, meydan çeşmeleri ve çeşme meydanlarının etrafında oluşan İstanbul meydanları, Osmanlı İstanbulu II* (F. Emecen, A. Akyıldız, & E. S. ve Gürkan, Eds., ss. 675–692). İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları.

Kara Pilehvarian, N., Urfalıoğlu, N., & Yazıcıoğlu, L. (2000). *Osmanlı başkenti İstanbul'da çeşmeler*. Yem Yayınları.

Koçyiğit, F. (2019). *Osmanlı mimarisinde meydan çeşmeleri,* Akdeniz Sanat, 13. 21. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, ss. 339–353.

Köprülü, F. (1976). *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kuban, D. (1954). *Türk Barok mimarisi hakkında bir deneme*. Pulhan Matbaası.

Kuban, D. (2016). *Osmanlı mimarisi*. Yem Yayınları.

Kuyulu Ersoy, İ. (2019). Anadolu'dan adalara duvar resmi bağlamında Midilli'de resimli iki konut. *Sanat Tarihi Dergisi*, *28*(1), 165–191.

Mülayim, S. (1976). Selçuklu Palmet motifinin tipolojisi. *Anadolu*, *20*, 141–153.

Okumuş, E., & Gülbudak, Ö. (2018). Türk sanatında inşa edilen (12.-20. Yüzyıllar) çeşme üslupları üzerine bir deneme, *Osmanlı Sanatı'na dair denemeler* içinde (A. Baylan, Eds., ss. 85–122). Cinius Yayınları.

Rüstem, Ü. (2019). *Ottoman baroque the architectural refashioning of eighteenth-century*. Princeton University Press.

Şenyurt, O. (2011). Osmanlı'da siyaset ve mimarlığın arayüzü: Alman çeşmesi, değişim sosyolojisi. *Dünyada ve Türkiye'de toplumsal değişme* içinde (E. Eğribel, Eds., ss. 621–634). Ufuk Özcan.

10 İnşa süreci ve detaylı bilgi için bkz. Şenyurt, 2011, s. 621–634.

11 Çeşme için bkz. https://www.haber.nl/hengeloda-turk-cesmesi-acildi/, (Erişim Tarihi: 27.07.2023).

Sevinçtav Kanlıçay, S. (2010). *Barok-Rokoko yorumlu 18. yüzyıl İstanbul çeşmelerinde kompozisyon, motif ve terimler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
Sözen, M., & Tanyeli, U. (2010). *Sanat kavram ve terimleri sözlüğü*. Remzi Kitapevi.
Tali, Ş. (2009). İstanbul su mimarisinde Eminönü sebillerinin yeri ve önemi. *Sanat Dergisi*, *15*, 47–64.
Tali, Ş. (2019). *Ordu ili tarihi su yapıları*. Akademisyen Kitabevi.
Tomeneendal, K. (2000). *Das Türkische Gesicht Wiens auf den Spuren der Türken in Wien*. Böhlau Verlag.
Top, M., & Özbek, G. (2019). Osmanlı Batılılaşma dönemine ait Ödemiş'te bulunan duvar resimli iki camii. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *46*, 227–260.
Vatandaş, C., & Vatandaş, S. (2022). *Bir bunalım çağında dirliği inşa etme çabaları ve Yunus Emre, Yunus Emre (Hayatı-Düşünceleri-Eserleri)* (ss. 1–33). TBMM Basımevi.

Şekil 1.
Viyana Yunus Emre Çeşmesi'nin Genel Görünümü.

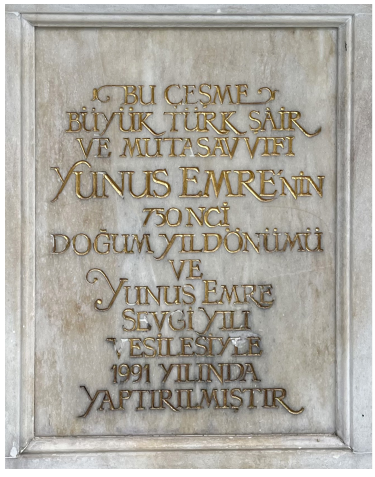

Güneybatı;

BU ÇEŞME
BÜYÜK TÜRK ŞAİR
VE MUTASAVVIFI
YUNUS EMRE'NİN
750 NCİ
DOĞUM YILDÖNÜMÜ
VE YUNUS EMRE
SEVGİ YILI
VESİLESİYLE
1991 YILINDA
YAPTIRILMIŞTIR

Kuzeydoğu;

ERRUCHTET
IM JAHRE 1991
ANLASSLICH DES
YUNUS EMRE – JAHRES
DER LIEBE
UND DES
750.
JAHRESTACES DER
GEBURT DES
GROSSEN TURKISCHEN
DICHTERS UND
MYSTIKERS
YUNUS EMRE

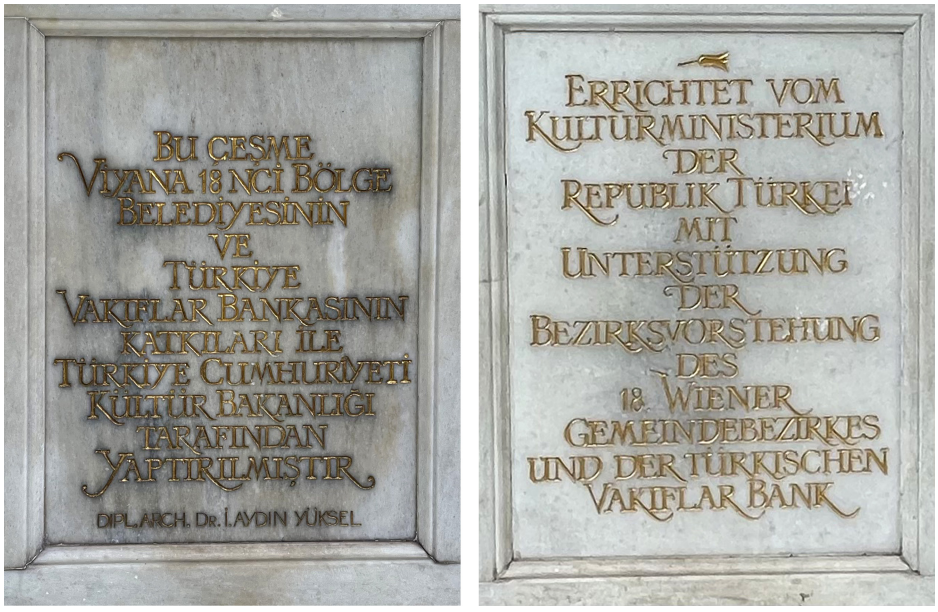

Kuzeybatı;

BU ÇEŞME
VİYANA 18 NCİ BÖLGE
BELEDİYESİNİN
VE
TÜRKİYE
VAKIFLAR BANKASININ
KATKILARI İLE
TÜRKİYE CUMHURİYETİ
KÜLTÜR BAKANLIĞI
TARAFINDAN
YAPTIRILMIŞTIR
DIPL. ARCH. DR. İ. AYDIN YÜKSEL

Güneydoğu;

ERRICHTET VOM
KULTURMINISTERIUM
DER
REPUBLIK TÜRKEI
MIT
UNTERSTÜTZUNG
DER
BEZIRKSVORSTEHUNG
DES
18. WIENER
GEMEINDEBEZIRKES
UND DER TÜRKISCHEN
VAKIFLAR BANK

Şekil 2.
Viyana Yunus Emre Çeşmesi'nin Kitabeleri.

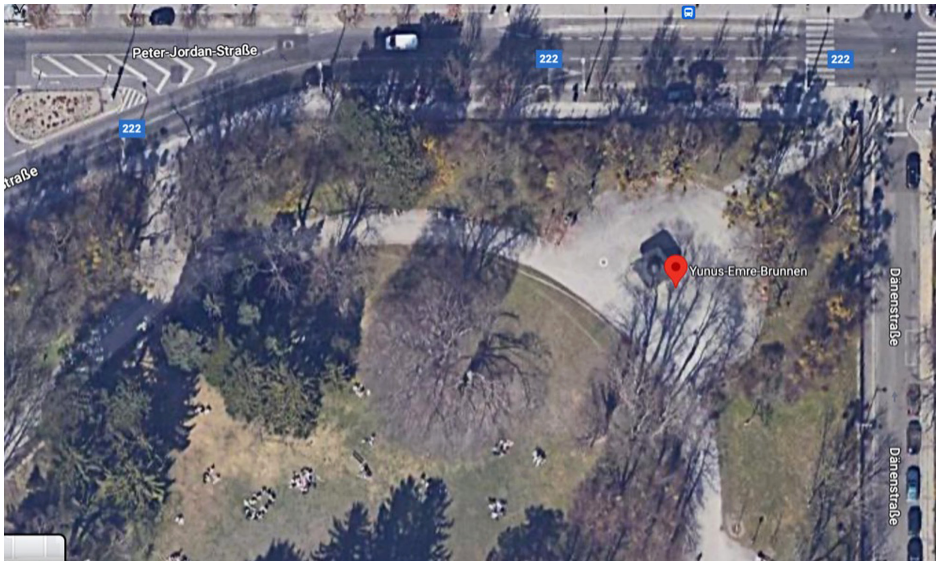

Şekil 3.
Viyana Yunus Emre Çeşmesi'nin Konumu (Googlemaps, Erişim Tarihi: 27.07.2023).

Şekil 4.
Viyana Yunus Emre Çeşmesi'nin Genel Görünümü.

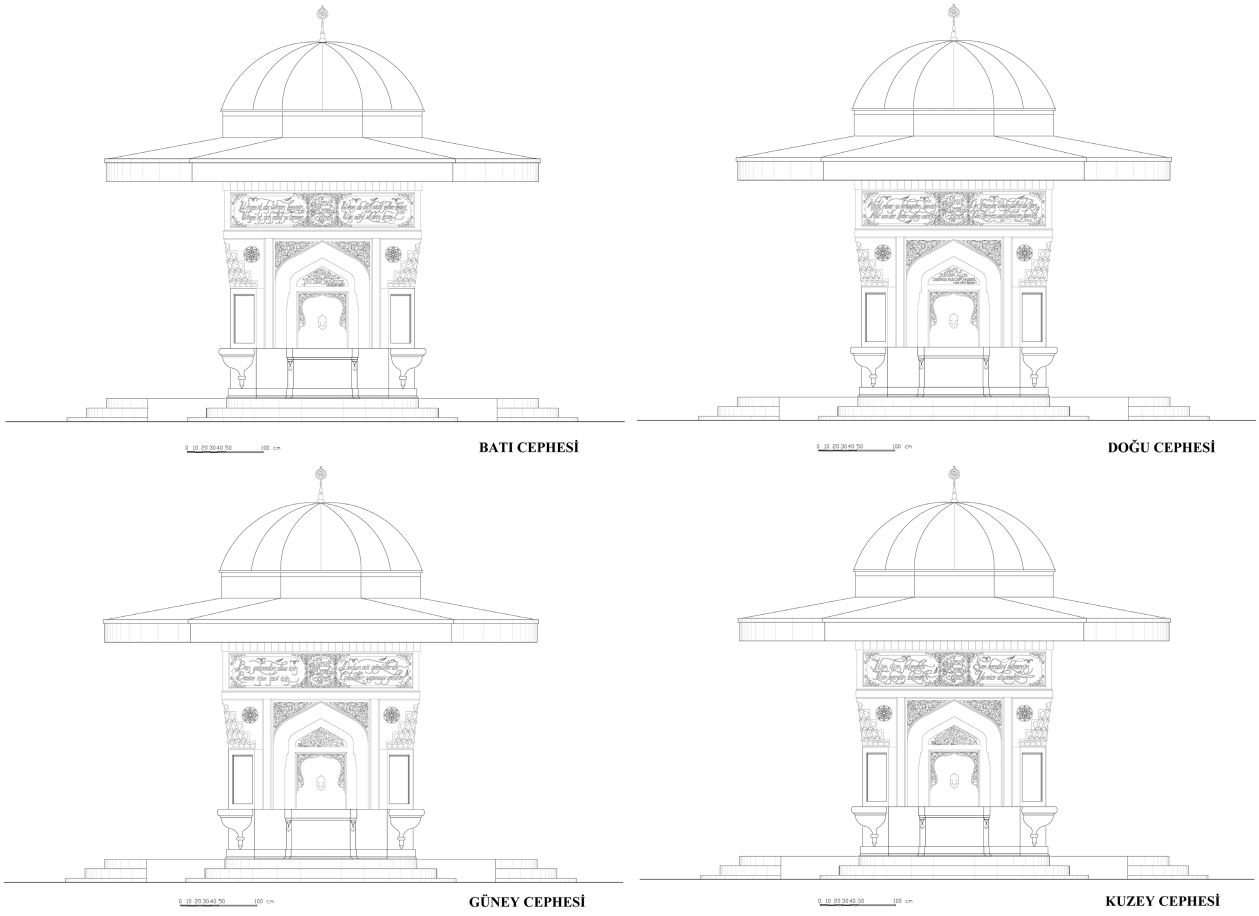

Şekil 5.
Viyana Yunus Emre Çeşmesi'nin Cepheleri.

Şekil 6.
Viyana Yunus Emre Çeşmesi'nin Cephe Detayı.

Şekil 7.
Viyana Yunus Emre Çeşmesi'nin Cephe Detayı.

Şekil 8.
Viyana Yunus Emre Çeşmesi'nin Saçağı.

Şekil 9.
Viyana Yunus Emre Çeşmesi'nin Kubbesi.

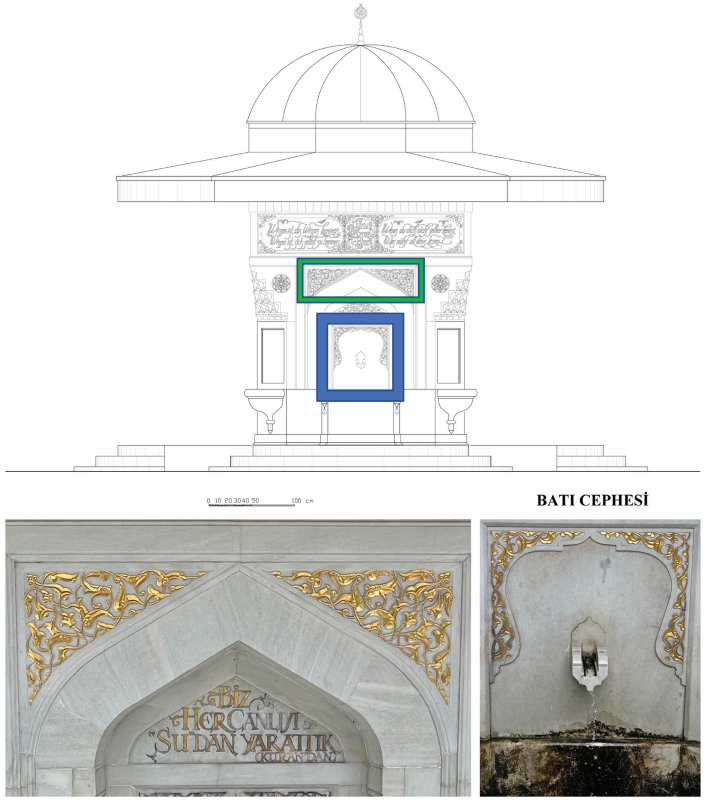

Şekil 10.
Viyana Yunus Emre Çeşmesi'nin Kemer Köşeliklerinin Konumu ve Detayı.

Şekil 11.
Viyana Yunus Emre Çeşmesi'nin Üzengi Taşları.

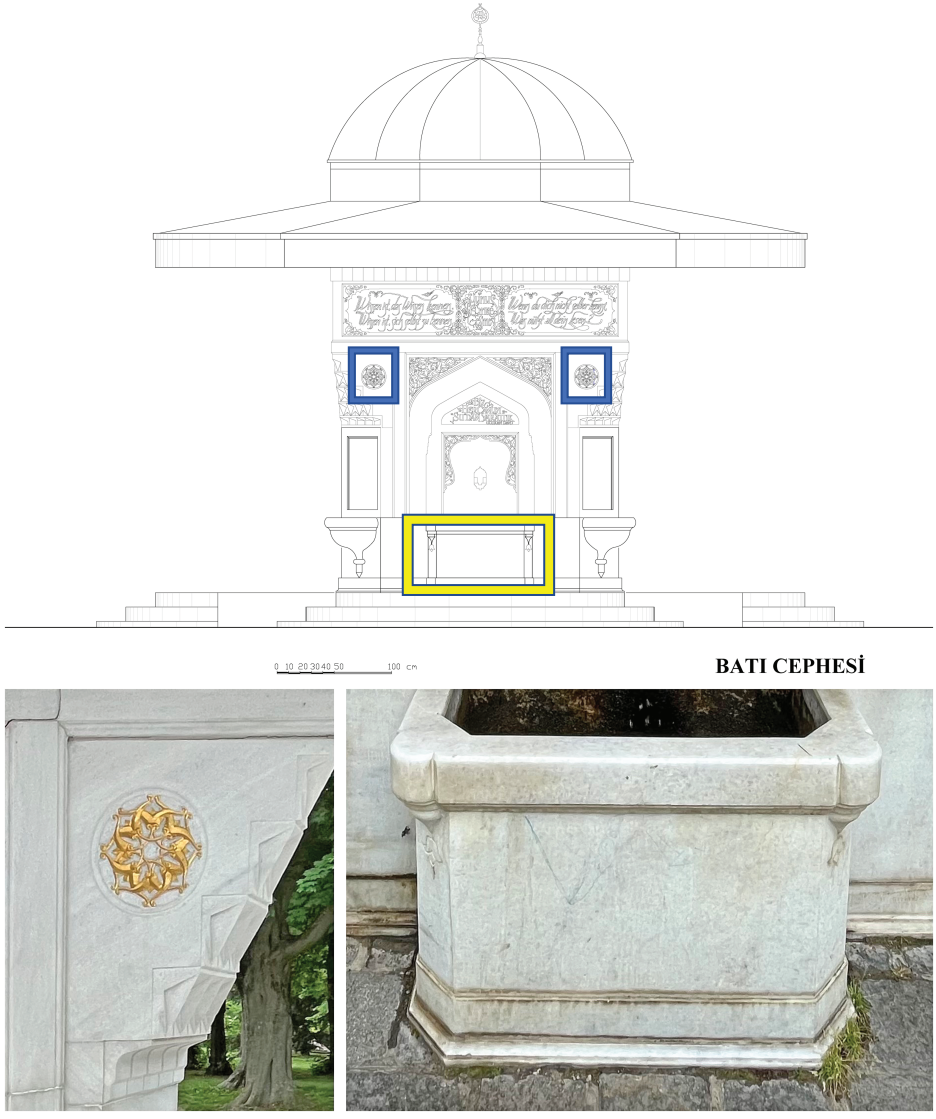

Şekil 12.
Viyana Yunus Emre Çeşmesi'nin Süslemelerinin Konumu ve Detayı.

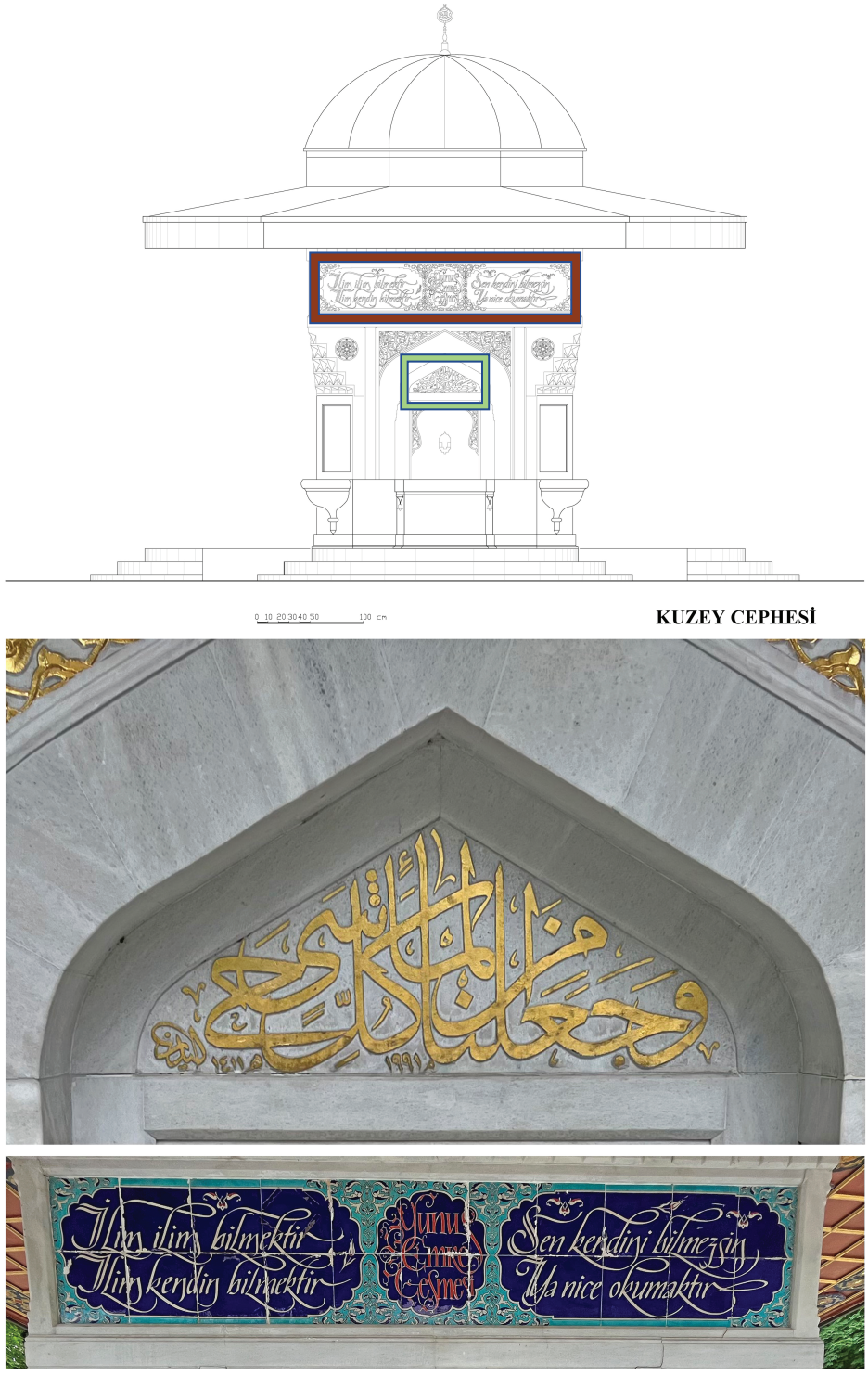

Şekil 13.
Viyana Yunus Emre Çeşmesi'nin Kuzey Cephesindeki Yazıların Konumu ve Detayı.

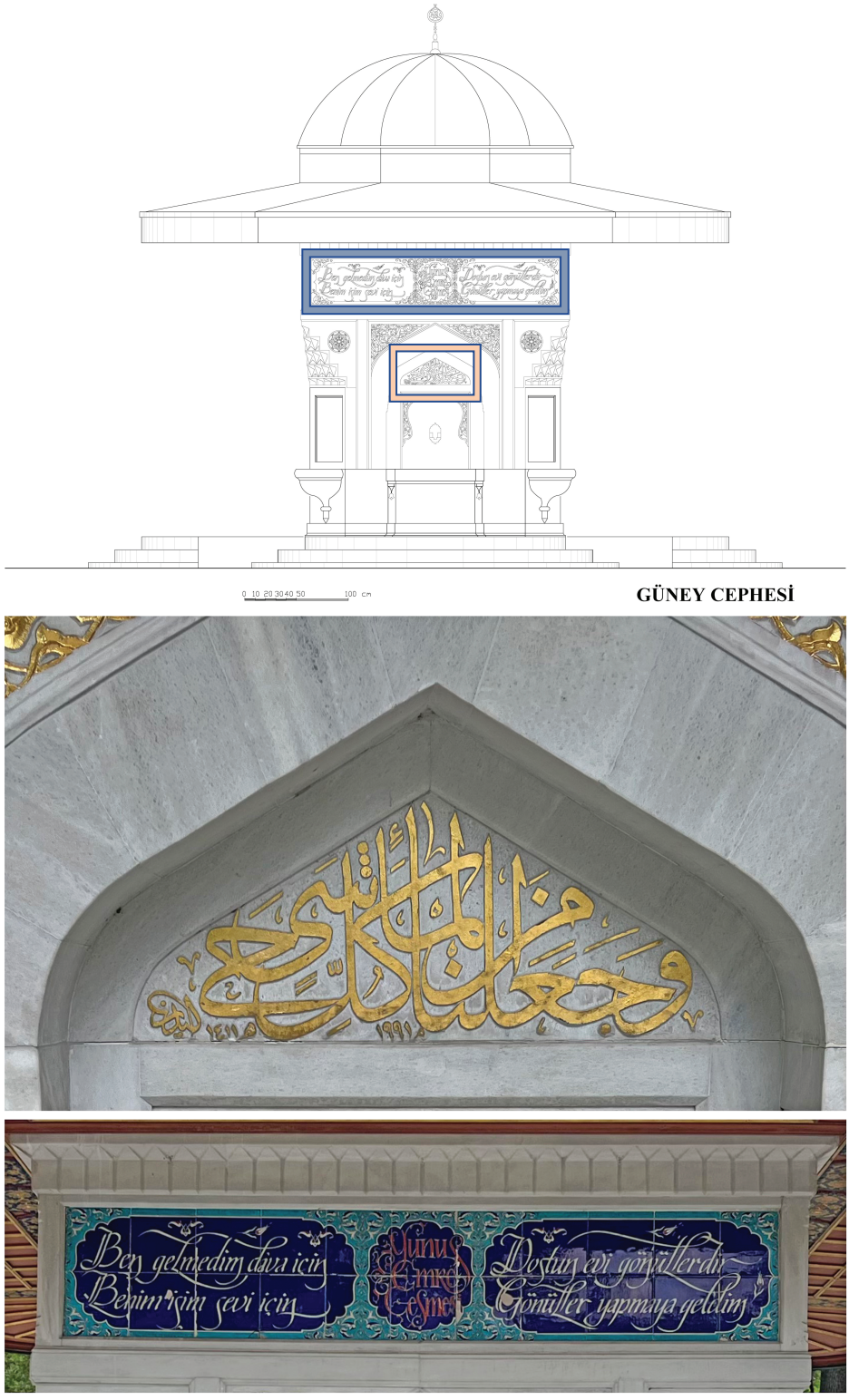

Şekil 14.
Viyana Yunus Emre Çeşmesi'nin Güney Cephesindeki Yazıların Konumu ve Detayı.

Şekil 15.
Viyana Yunus Emre Çeşmesi'nin Doğu Cephesindeki Yazıların Konumu ve Detayı.

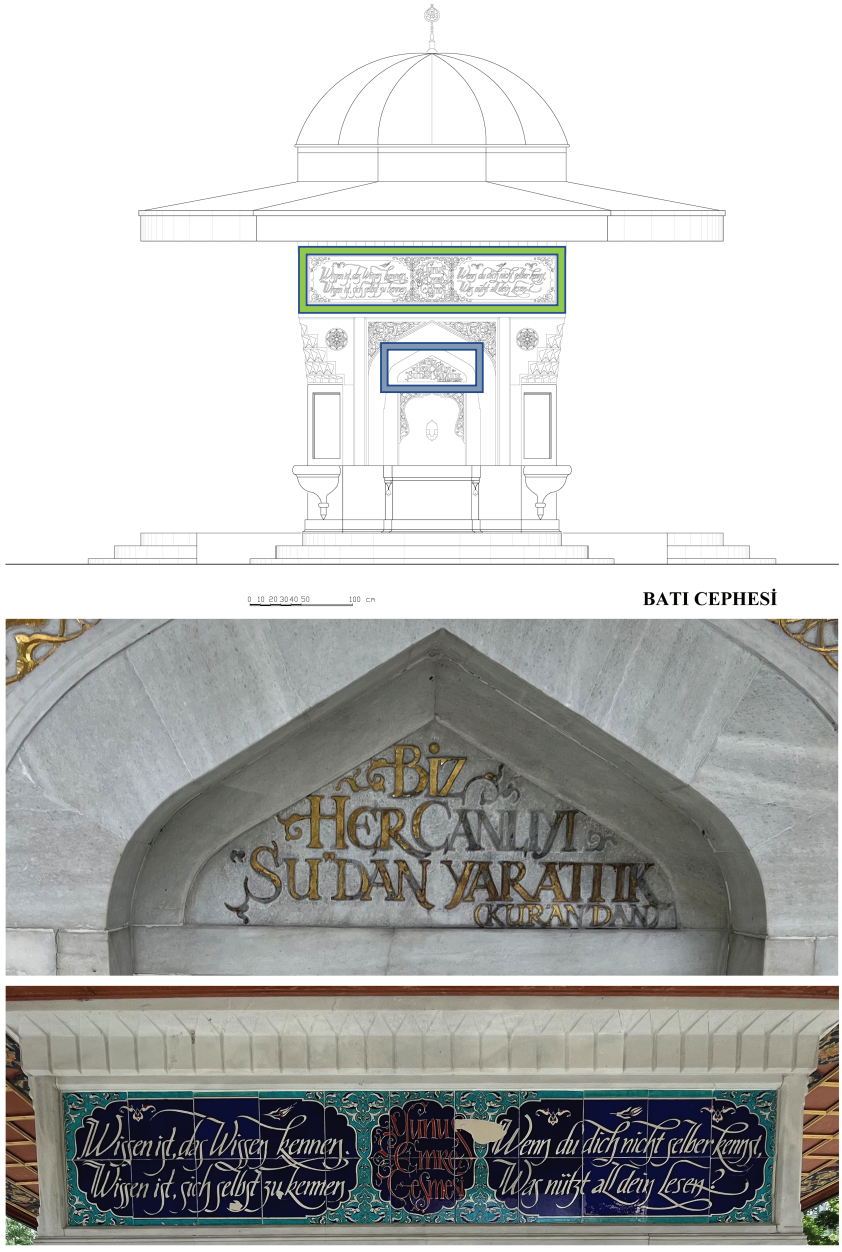

Şekil 16.
Viyana Yunus Emre Çeşmesi'nin Batı Cephesindeki Yazıların Konumu ve Detayı.

Şekil 17.
Viyana Yunus Emre Çeşmesi'nin Saçak Detayı.

Şekil 18.
Viyana Yunus Emre Çeşmesi'nin Alem Detayı.